

TÜSİAD KÜRESEL SİYASET FORUMU MAKALE DİZİSİ NO-7

E K İ M 2 0 2 4

'21. Yüzyılı Kazanmak': Güç Geçişleri Döneminde Küresel Güney ve Türkiye

DOÇ. DR. MUSTAFA KUTLAY

Doç. Dr. Mustafa Kutlay, City University of London Uluslararası Siyaset Bölümü'nde öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İstanbul Politikalar Merkezi kıdemli uzmanıdır. Karşılaştırmalı siyaset, politik ekonomi, Küresel Güney'de siyaset ve kalkınma ilişki ile siyasi risk analizi üzerine dersler vermektedir. Uluslararası/karşılaştırmalı politik ekonomi, küresel sistemin dönüşümü, kalkınmanın kurumsal temelleri ile Türkiye'nin ekonomi-politiği ve dış politikası üzerine araştırmalar yapmaktadır. Makaleleri, *International Affairs*, *Journal of Democracy*, *Third World Quarterly*, *Government and Opposition*, *Globalizations*, *Survival*, *The British Journal of Politics and International Relations* gibi uluslararası dergilerde yayınlanmıştır. Çalışma alanlarına ilişkin uluslararası araştırma projelerinde yer almış, farklı araştırma merkezleri için raporlar, politika notları ve kısa analizler yazmıştır. 2019 yılında, Ziya Öniş ile ortak makaleleri, *Government and Opposition* dergisi 'Elizabeth Meehan en iyi makale' ödülünü kazanmıştır. Mina Toksöz ve William Hale ile ortak kaleme aldıkları, 'Industrial Policy in Turkey: Rise, Retreat and Return' isimli son kitabı Edinburgh University Press tarafından yayınlanmıştır.

TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu akademik bağımsızlık ilkesi çerçevesinde disiplinler arası bir platform olarak küresel siyaset ve dış politika alanında bir 'makale dizisi' başlatmıştır. Dizideki makaleler yazarlarının görüşlerini temsil etmektedir.

İÇİNDEKİLER

'21. Yüzyılı Kazanmak': Güç Geçişleri Döneminde Küresel Güney ve Türkiye	5
I. Küresel Güney'in "stratejik otonomi" arayışı	6
II. Türkiye ve Küresel Güney: Fırsatlar ve riskler	7
III. Küresel Güney'in yükselişi sürdürülebilir mi?	10
IV. Batı-sonrası dünyada Türkiye için politika önerileri	14

TABLO VE FİGÜRLER

Figür 1: Küresel Siyasette "Stratejik Önlem"	6
Tablo 1: Türkiye'nin temasta olduğu başlıca Batı-dışı oluşumlar	8
Figür 2: ABD, AB, BRICS+ ve Çin'in 2003-2023 arasındaki GSYİH değişimi (trilyon dolar, cari fiyatlarla)	9
Figür 3: Küresel askeri harcamalar (milyar \$)	11
Tablo 2: BRICS ülkelerine dair temel göstergeler	12
Figür 4: Çin ve ABD'nin ekonomik büyüklükleri	12
Figür 5: Değişen dünya düzeninde Türkiye için üç-boyutlu strateji önerisi	16
Figür 6: Türkiye'nin AB, Rusya ve Çin ile ticaretinde ihracat/ithalat dengesi	17

'21. YÜZYILI KAZANMAK': GÜÇ GEÇİŞLERİ DÖNEMİNDE KÜRESEL GÜNEY VE TÜRKİYE

Mart 2023'te Rusya'ya yaptığı resmi ziyaretin sonunda, Çin devlet başkanı Xi Jinping, Vladimir Putin'e şu çarpıcı sözlerle veda etti: 'Şu anda, [uluslararası siyasette] 100 yıldır görmediğimiz türden değişimler yaşanıyor ve bu değişimlerin sürükleyicisi [Rusya ve Çin olarak] bizleriz.' Çin'in bu kuvvetli desteği, Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle ağır Batı yaptırımlarına maruz kalan Putin için önemli manevra alanı sağlıyordu. Bu açıklama aynı zamanda, ABD'ye verilen de bir mesajdı. Zira, ABD Başkanı Joe Biden, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini, 'kural-temelli uluslararası düzene meydan okuma' olarak tanımlamış, Rusya'ya karşı 'tüm dünyada demokrasilerin bir amaç ve birlik içinde yeniden canlandığını' vurgulamıştı.*

ABD-Çin rekabeti, 21. yüzyılda, küresel siyasetin seyrini şekillendirecek temel parametreyi oluşturuyor. ABD-merkezli Batı eksenini mevcut uluslararası düzenin devamı, Çin-Rusya eksenini ise 'Batı-sonrası dünya' düzeninin inşası için mücadele ediyor. Bloklar arası artan bu jeopolitik rekabet, 'yeni Soğuk Savaş' olarak da adlandırılıyor.¹ 'Yeni Soğuk Savaş' döneminde, '21. yüzyılı kazanmak' her iki tarafın nihai büyük stratejisine dönüşmüş durumda.² Ancak, söz konusu mücadele sadece maddi güç geçişleri ile sınırlı değil; aynı zamanda küresel düzenin yapısına ilişkin *normatif bir boyut* da içeriyor. ABD ve Çin, iki ayrı siyasi-iktisadi düzen tasavvuru çerçevesinde hareket ediyor. ABD —her türlü politika tutarsızlıklarına rağmen— liberal demokrasi, bireysel haklar ve serbest piyasa ekonomisini savunduğunu iddia ediyor. Çin ise birey yerine toplum, demokrasi yerine düzen ve egemenlik, serbest piyasa ekonomisi yerine de otoriter devlet kapitalizmini ikame etmeye çalışıyor.

Uluslararası siyasette, büyük güç rekabeti nedeniyle küreselleşme daha kırılgan hale geliyor. Ekonomik korumacılık yükseliyor. Karşılıklı ekonomik bağımlılık devletler arasında sorunları çözmenin bir aracı olmaktan çıkıp, giderek daha iyi yönetilmesi gereken kırılganlıklara dönüşüyor. Sıcak çatışmalar sıklaşıyor. Bu ortamda, '21. yüzyılı kazanmanın' yolu Küresel Güney'den geçiyor. Zira, Küresel Güney olarak adlandırılan büyük bir ülkeler grubu, tamamen Batı ya da Çin-Rusya hegemonyasına girmeden, kendi otonomilerini inşa edecek şekilde 'çoklu-ittifaklar' kurmak istiyor. Bu nedenle, Küresel Güney'i kendi hikayesine ikna etmek ve müttefiklerini çoğaltmak hem ABD hem de Çin için hayati önem taşıyor.

* Rusya-Ukrayna Savaşı'nın mevcut uluslararası düzende yarattığı kırılma, Küresel Güney ülkelerinin Rusya-Ukrayna Savaşı'na ABD-merkezli blokta farklılaşan tepkisi ve yukarıda paragraftaki alıntılar ile ilgili bkz. Mustafa Kutlay, Ziya Öniş, 'A critical juncture: Russia, Ukraine, and the global South', *Survival* 66:2, 2024, ss. 19-36. Bu noktada, Çin'in Küresel Güney'deki konumunun ikili boyutunu vurgulamak gerekir. Bir yandan Çin, Küresel Güney'in 'doğal bir üyesi' ve Çin siyasi elitine göre liderliğini üstlenen bir aktör. Diğer taraftan ise, ABD ile hegemonya mücadelesinde Küresel Güney'i kendi hikayesine inandırmaya çalışan başat bir aktör.

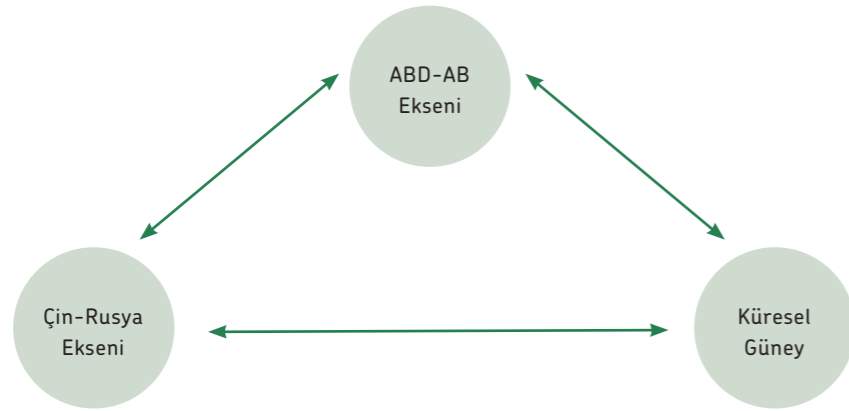
1. Ancak 'yeni Soğuk Savaş', 1945-1990 dönemindeki orijinal Soğuk Savaş'tan büyük farklılıklar içeriyor. Orijinal Soğuk Savaş döneminde, ABD ile SSCB (ve bu ülkelerin liderlik ettiği bloklar) arasında sınırlı ekonomik ve sosyal etkileşim bulunuyordu. 'Yeni Soğuk Savaş' ise ABD ve Çin'in birbirlerine oldukça bağımlı olduğu bir çerçevede şekilleniyor. ABD-Çin ticareti, 2022 verilerine göre yaklaşık 758 milyar dolardı. Bu hacmin, 196 milyar dolar ABD'nin, 563 milyar dolar ise Çin'in ihracatından oluştu. ABD'nin Çin'deki doğrudan yatırım stoku 126 milyar dolar iken, Çin'in ABD'deki doğrudan yatırımları yaklaşık 29 milyar dolara ulaştı. Bu nedenle, 'yeni Soğuk Savaş' döneminin ana eksenini bloklar arası izolasyondan ziyade, karşılıklı bağımlılığın yaratılabileceği kırılmalıklar oluşturuyor. Mevcut bağımlılıkları yönetebilme becerisi, Türkiye de dahil, pek çok ülke açısından belirleyici önem taşıyor. Verilerin kaynağı için bkz. <https://ustr.gov/countries-regions/china-mongolia-taiwan-peoples-republic-china>

2. '21. yüzyılı kazanmak' tabiri, ABD Başkanı Joe Biden tarafından 2021 yılında kullanıldı. Biden konuşmasında, 'büyük bir tarihi dönüm noktasında' olduğunu vurgulayarak, 'Çin ve diğer ülkelerle 21. yüzyılı kazanmak için rekabet halindeyiz' ifadesini kullandı. Bkz. Joe Biden, 'Remarks by President Biden in Address to a Joint Session of Congress', 28 Nisan 2021.

<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/04/29/remarks-by-president-biden-in-address-to-a-joint-session-of-congress/>

Küresel güç kaymaları neticesinde, uluslararası siyasette bir 'stratejik üçgen'in ortaya çıkmakta olduğu söylenebilir: (1) ABD-AB eksenini; (2) Çin-Rusya eksenini; (3) Küresel Güney.³ Türkiye de jeopolitik konumu nedeniyle, orta ölçekli bölgesel bir güç olarak bu gelişmelerin merkezinde bulunuyor. Bu nedenle, önümüzdeki yıllarda, 'stratejik üçgen'in nasıl şekilleneceği, Batı-dışı aktörlerle Türkiye'nin hangi prensipler temelinde nasıl ilişki modelleri geliştireceği önem kazanıyor. Bu eksenle, bu çalışma, Türkiye'nin karşılaşılabileceği jeopolitik fırsatlar ve risklere dair siyasi ve iktisadi bir analiz sunmayı amaçlıyor.

Figür 1: Küresel Siyasette "Stratejik Üçgen"

I. Küresel Güney'in "stratejik otonomi" arayışı

ABD-merkezli Batı eksenini ile Çin-Rusya eksenini arasında kalan ve 'Küresel Güney' olarak adlandırılan geniş bir ülkeler grubu bulunuyor. Küresel Güney, küresel ekonominin yaklaşık yüzde 40'ini, küresel nüfusun ise yüzde 85'ini oluşturan büyük bir grup.⁴ 134 ülkeden oluşan bu grup, Birleşmiş Milletler'de *G77 Grubu* adıyla temsil ediliyor. Aslında, Küresel Güney homojen bir ittifak sistemine ya da sıkı örülmüş kurumsal iş birliği mekanizmalarına sahip bir blok değil. Ülkeler arasında siyasi rejim tipleri, ekonomik yapıları ve ittifak ilişkileri açısından büyük farklar bulunuyor. Daha çok, Batı-dışında kalan gelişmekte olan ülkeleri tarif etmek için kullanılan bir kavram. Hindistan, Brezilya, Endonezya, Malezya, Güney Afrika gibi 'yükselen güçler' ya da Afrika, Asya ve Latin Amerika'da yer alan 'az gelişmiş' ve 'gelişmekte olan' ülkelerden oluşuyor.

Küresel Güney ülkelerini ortak paydada buluşturan temel nokta, ABD-merkezli liberal uluslararası düzene yönelik eleştirel tutumları. Sömürgecilik tecrübesinin yoğun bir şekilde güncel politika pozisyonlarını belirlediği bu aktörlere göre, Batı ittifakı küresel siyasette 'çifte standart' ile hareket ediyor. Ayrıca, Küresel Güney ülkeleri, mevcut uluslararası kurumları Batı-merkezli olmakla eleştiriyor; kendilerine yeterince söz hakkı verilmediğini vurguluyor. Örneğin, ABD, IMF'deki yüzde 16,52 oy hakkıyla katılmadığı herhangi bir kararı veto edebiliyor. IMF'de Çin'in oy hakkı yüzde 6,09 ile sınırlı iken, Küresel Güney'deki 3 milyar nüfusu temsil eden ülkelerin

3. 'Stratejik üçgen' tabiri ile ilgili kapsamlı bir tartışma için bkz. Robin Niblett, *The New Cold War: How will the Contest between the US and China Shape Our Century?* (London: Atlantic Books, 2024).

4. The Economist, 'How to Locate the Global South', 12 Nisan 2024.

toplam oy hakkı sadece yüzde 12.⁵ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde, 2 milyarın üzerinde nüfusa ev sahipliği yapan Afrika ve Latin Amerika'dan hiçbir ülke temsil edilmiyor. Küresel Güney, pek çok jeopolitik meselede de Batı'dan farklı bir perspektife sahip. ABD-AB eksenini (ve 'siyasi Batı'nın parçası olan Güney Kore, Japonya ve Avustralya), Rusya-Ukrayna savaşını 'demokrasi-otokrasi' eksenine oturtmaya çalışırken, Küresel Güney ülkelerinin çoğu Rusya'ya olan bağımlılıkları ve negatif ekonomik sonuçları nedeniyle, Batı yaptırımlarına katılmıyor. Örneğin Brezilya Rusya'ya gübre ithalatında bağımlı iken, Vietnam ve Hindistan gibi ülkeler Rusya'dan yoğun silah ve enerji ithalatı yapıyor. Ayrıca pek çok Batı-dışı ülke, ABD'nin Irak ve Afganistan politikalarından dolayı herhangi bir yaptırıma maruz kalmadığını, bu nedenle 'kural-temelli düzen' fikrine başta ABD'nin zarar verdiğini vurguluyor.

Bununla birlikte, Küresel Güney ülkeleri, Çin-Rusya eksenine de tamamen bağımlı olmak istemiyor. Bu nedenle, 'stratejik otonomi' olarak adlandırılan bir dış politika prensibi çerçevesinde hareket ediyorlar. Kısaca hem Batı hem de Çin ve Rusya ile iş birliği yapmaya, kesin ve uzun vadeli taahhütlere girmeden kendilerine dış politikada alan açmaya imkân tanıyacak bir 'denge oyunu' oynamaya çalışıyorlar. Küresel Güney'deki pek çok aktörün temel korkusu ABD, Rusya ve Çin arasındaki mücadelede sıkışarak tercih yapmaya zorlanmak. Temel motivasyonları ise bu rekabeti kendi lehlerine kullanıp, ulusal çıkarlarını maksimize etmek. Bu politika tercihinin orta ölçekli ve bölgesel güçler için önümüzdeki yıllarda kurucu prensip olacağını öngörmek mümkün. Aynı zamanda bu yönelimin, ABD-Çin rekabeti yoğunlaştıkça, zor tercihleri beraberinde getireceğini de belirtmek gerek. Zira, 'denge oyunu' bloklar arası rekabet sertleştikçe yerini 'taraf seçmek' zorunda kalmaya bırakabilir. Ayrıca bu tercihler, sadece dış politika ile sınırlı değil. Ülkelerin dış politika yönelimlerinin, demokratik kurumları ve ekonomik kalkınma paradigmalarının nasıl evrileceği ile bir arada şekilleneceği öngörülebilir.

II. Türkiye ve Küresel Güney: Fırsatlar ve riskler

Türkiye, geçtiğimiz on yılda Küresel Güney ülkeleri ya da gelişmekte olan ekonomiler ile daha yakın temas kurmaya başladı. 2012 yılında, Şanhay İş Birliği Örgütü Diyalog Ortaklığı statüsüne kabul edildi. 2017 yılında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) sektörel diyalog ortaklığı statüsü elde etti. Çin'in, ABD hegemonyasına karşı geliştirdiği en büyük proje olan Kuşak Yol Projesi'ne 2015 yılında resmi olarak katılarak, 'Orta Koridor' projesi ile uyumlulaştırmayı gündemine aldı. Ayrıca Türkiye, Dünya Bankası'na alternatif olduğu iddiasıyla ABD tarafından eleştirilen Çin-merkezli Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın 2015'ten bu yana üyesi. Türkiye, Hindistan'ın ardından Asya Altyapı Yatırım Bankası'ndan en çok kredi kullanan ikinci ülke konumunda.⁶ Dışişleri Bakanlığı, Asya'nın küresel siyaset ve ekonomide artan önemiyle birlikte, 2019 yılında, 'Yeniden Asya' inisiyatifi başlattı. Son olarak, Ticaret Bakanlığı, 2022 yılında, 'Uzak Ülkeler Stratejisi'ni hayata geçirdi. Uzak Ülkeler Stratejisi, sadece Küresel Güney ülkelerine yönelik olmamakla birlikte, Brezilya, Endonezya, Çin, Güney Afrika, Hindistan, Malezya ve Vietnam gibi Türkiye'ye coğrafi olarak uzak Batı-dışı büyük ekonomilerle de 'mal ve

5. Robert O'Brien, Marc Williams, *Global Political Economy: Evolution and Dynamics* (6th edition), London: Bloomsbury, 2023, s. 369.

6. Seth O'Farrell, 'The AIIB's 10 biggest beneficiaries', 18 Temmuz 2023, <https://www.fdiintelligence.com/content/data-trends/the-aiibs-10-biggest-beneficiaries-82718>

hizmet ticareti hacmimizi artırmak amacıyla 328 adet eylem planından oluşuyor.⁷ Türkiye'nin ihracatının 2/3'ü ortalama 2.000 km menzilde gerçekleştirilirken, bu strateji ile Türkiye'ye uzaklığı ortalama 8.500 km olan ülkelerle ticaret hacminin 4 katına çıkarılması hedefleniyor.⁸

Tablo 1: Türkiye'nin temasta olduğu başlıca Batı-dışı oluşumlar

BATI-DIŞI OLUŞUMLAR	İLİŞKİNİN MAHİYETİ	TARİH
Şanhay İş Birliği Örgütü	Çin ve Rusya liderliğinde kurulan ŞİÖ, Avrasya'da güvenlik ve savunma alanında iş birliğini amaçlıyor. Diğer üyeler, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan ve İran'dır. Türkiye ŞİÖ'de diyalog ortağı statüsüne sahiptir.	2012
Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)	ASEAN Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi iş birliğini artırmak amacıyla 1967'de kuruldu. ASEAN, \$3,7 trilyon ile dünya ekonomisinin yüzde 4'ünü oluşturuyor. 10 üyeye sahip (Brunei, Kamboçya, Laos, Endonezya, Myanmar, Malezya, Singapur, Filipinler, Tayland ve Vietnam). Türkiye'nin ASEAN ile ilişkisi 'sektörel diyalog ortağı' statüsündedir.	2017
Kuşak Yol Projesi	Çin'in 2013 yılında başlattığı Kuşak Yol Projesi, Soğuk Savaş sonrasındaki en büyük kalkınma ve altyapı hamlesi olarak değerlendirilebilir. Bu proje kapsamında Çin, Asya ve Avrupa'yı kara ve denizyollarıyla ülkeleri birbirine bağlarken, Çin'in nüfuzunu Küresel Güney'de artırmayı hedefliyor. Türkiye, KYP'ye hemen katıldı, ancak şu ana kadar Çin'den beklediği seviyede yatırım çekebilmiş değil.	2015
Asya Altyapı Yatırım Bankası üyeliği	Çin öncülüğünde kurulan ve Asya ülkelerindeki altyapı projelerine finansman sağlamayı amaçlayan AAYB, kimi zaman Dünya Bankasına alternatif olarak görülüyor. Türkiye, AAYB'den en çok kredi kullanan ikinci ülke konumunda.	2015
Yeniden Asya Girişimi	Yeniden Asya Girişimi, Türkiye'nin Asya ülkeleri ile daha yakın ilişki geliştirmek için Dışişleri Bakanlığı himayesinde başlatıldı.	2019
Uzak Ülkeler Stratejisi	Türkiye'ye coğrafi olarak uzak ülkelerle ticari ilişkileri geliştirmek için Ticaret Bakanlığı tarafından geliştirildi. Bu strateji kapsamında, 'Siyasi Batı' kabul edilen, ABD, Güney Kore, Japonya, Kanada, Avustralya'nın yanı sıra, Küresel Güney'in parçası kabul edilen, Brezilya, Endonezya, Filipinler, Hindistan, Malezya, Meksika, Nijerya, Pakistan, Şili, Tayland, Vietnam ile ticari ilişkilerin geliştirilmesine dair kimi somut eylemler geliştirildi.	2022
BRICS+	Türkiye henüz BRICS üyesi değil. Eylül 2024 başında üyelik başvurusu yaptığına dair haberler medyada yer aldı. Türkiye, 2018 yılında, İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olarak katıldığı BRICS zirvesinde, BRICS grubuna katılmak istediğini dile getirdi.	

Türkiye için Batı-dışı dünyada en önemli aktör ise BRICS. 2 Eylül 2024 tarihli Bloomberg haberine göre, Türkiye'nin de BRICS'e üyelik başvurusu yaptığı dikkate alındığında, BRICS oluşumu yakından takip edilmesi gereken bir inisiyatif.⁹ BRICS 2009 yılında, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin tarafından kuruldu. 2010 yılında ise Güney Afrika bu gruba dahil oldu. Temel amacı, üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğini derinleştirmek ve küresel siyasette Batı-dışı bir blok olarak ortak tavır geliştirmek. 2023 yılında, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Etiyopya ve Mısır da platforma üye oldu. Arjantin üyelik davetini reddederken, Suudi Arabistan katılma teklifini değerlendirme aşamasında. Platform, yeni katılımlarla, BRICS+ olarak da adlandırılıyor.

7. Ticaret Bakanlığı, 'Uzak Ülkeler Stratejisi', Temmuz 2022, <https://ticaret.gov.tr/ihracat/uzak-ulkeler-stratejisi>

8. İbid.

9. Selcan Hacaoglu, Firat Kozok, 'Turkey Bids to Join BRICS in Push to Build Alliances Beyond West', *Bloomberg*, 2 Eylül, 2024.

BRICS aslında klasik tanımıyla bir uluslararası örgüt değil. Daimî sekreteryası ya da formal karar alma mekanizmaları bulunmuyor. Kararlar liderler toplantısında alınıyor. 2022 yılına kadar yapılan tüm toplantılara üye ülke devlet başkanlarının istisnasız katılması BRICS'e verdikleri önemi gösteriyor. 2007-2008 küresel ekonomik krizinin hemen ardından kurulan BRICS, üye ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarının farklı olması ve Çin ile Hindistan arasındaki sorunlar gibi nedenlerle, ilk ortaya çıktığında şüpheyle karşılandı. Ancak, geçen süre içerisinde BRICS, küresel siyasetin önemli bir aktörüne dönüştü. BRICS küresel ekonomide ağırlığı artan bir güç. Toplam küresel üretimin yaklaşık yüzde 30'u, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını temsil ediyor. 2003-2023 arasında BRICS ülkeleri ekonomik büyüklüklerini 7 katına çıkararak G7 ülkeleri karşısında önemli bir güce dönüştü. BRICS içerisinde asıl taşıyıcı aktör ise Çin. Son 20 yılda Çin, ekonomisini cari fiyatlarla 9 kat büyütmeyi başardı.

Figür 2: ABD, AB, BRICS+ ve Çin'in 2003-2023 arasındaki GSYİH değişimi (trilyon dolar, cari fiyatlarla)

GSYİH nominal büyüklükleri (2003-2023, trilyon \$)

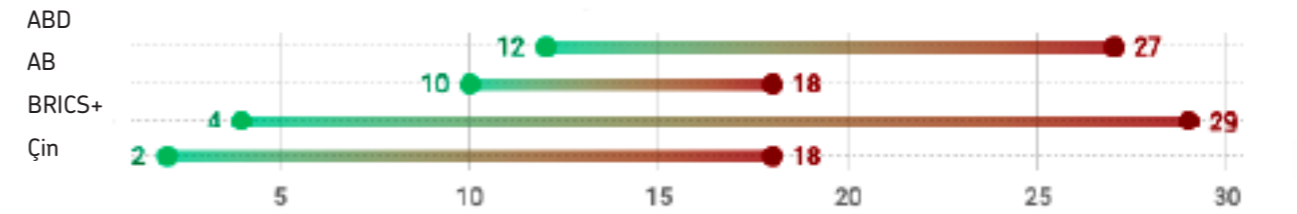

Chart: Yazar tarafından üretilmiştir • Source World Bank Created with • Datawrapper

BRICS üyelerinin temel siyasi motivasyonu Batı-hegemonyasını gerileterek 'çok-kutuplu bir dünya' inşa etmek. Son dönemde, özellikle Batı'nın kapsamlı Rusya yaptırımları ertesinde, BRICS üyeleri, yerel para birimlerinde ticaret ve dolar dışında rezerv para birimi opsiyonları üzerine de yoğunlaşmış durumda. ABD'nin finansal üstünlüğünü bir ekonomik silah olarak kullandığı argümanı tüm BRICS üyeleri tarafından sıkça vurgulanıyor. Brezilya devlet başkanı Lula'nın BRICS üyelerinin kurduğu Yeni Kalkınma Bankası (eski ismiyle BRICS bankası) ziyaretindeki çıkışı bu bakış açısını özetliyor: 'Her akşam kendime niçin tüm ülkelerin ticaretini dolar üzerinden yaptığını soruyorum.'¹⁰

Türkiye'nin BRICS üyeleri ile ilişkileri son yıllarda yoğunluk kazandı. Hatta, Ankara'nın BRICS'e üyelik başvurusunda bulunduğu haberleri medyada yer aldı. Türkiye'nin BRICS'e ilgi göstermesinin üç sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi, ekonomi. Türk hükümeti, dünyanın ekonomik güç merkezinin Doğu'ya kaydığını düşünüyor. BRICS

10. Bryan Harris, Joe Leahy, 'Lula Vows Partnership with China to "Balance World Geopolitics"', *Financial Times*, 15 Nisan 2023. ABD'nin finansal kapasitesini ve doların rezerv para statüsünü siyasi saiklerle bir baskı aracı olarak giderek daha sık kullanması, Küresel Güney'de artan tepkilere neden oluyor. Bununla birlikte, kısa vadede, ABD dolarının rezerv para statüsünün değişmesinin olası görünmediğini de belirtmek gerekiyor. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Henry Farrell, Abraham Newman, *Underground Empire: How America Weaponized the World Economy* (London: Allen Lane, 2023).

ile yakın ilişkilerin özellikle Çin'den daha fazla yatırım gelmesine imkân sağlayacağı öngörülüyor. İkincisi, BRICS Türkiye'nin Küresel Güney'e açılmasında bir platform olarak değerlendiriliyor. AB üyelik sürecinin tıkanması, ABD ile başta Suriye'deki durum olmak üzere yaşanan güvenlik problemleri, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin bölge ülkelerinin neredeyse tamamıyla sorun yaşaması ve 2019'da kurulan Akdeniz Gaz Forumu'na dahil edilmemesi, yeni ittifaklar için Küresel Güney'e açılma sürecini hızlandırdı. Bu açılım, aynı zamanda, çok-kutupluluğa kayan bir uluslararası sistemde Batı ile ilişkilerinde elini güçlendirebilecek bir pazarlık enstrümanı olarak görülüyor.¹¹

Batı-dışı dünyada, Afrika da Türkiye için büyük önem taşıyor. Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri son yıllarda istikrarlı bir şekilde arttı. 2003 yılından bu yana Afrika'daki Türk büyükelçiliği sayısı 44'e yükseldi; Türkiye'nin Afrika ile ticareti 32 milyar dolara ulaştı. Türk firmaları Afrika'da 1.800'den fazla altyapı projesi üstlendi.¹² Hükümet, Afrika'ya daha fazla maddi kaynak transferi ve güvenlik angajmanına girdi. 2015'te Katar'da açılan askeri üssün ardından, Türkiye Somali'de büyük bir askeri üs inşa ederek Afrika'da da kendisine alan açtı. Afrika kıtası, doğal kaynak zenginliği, kalkınma potansiyeli, yeşil teknolojiler için kritik önemdeki minerallere sahip olması nedeniyle küresel mücadelenin merkez üslerinden birine dönüştü. Türkiye için de Afrika'nın öneminin önümüzdeki yıllarda artacağı öngörülebilir. Türkiye, Afrika'da bazı avantajlara da sahip. Zira ne Batı ülkeleri (örneğin Fransa) gibi sömürgecilik nedeniyle tepki topluyor ne de Rusya gibi askeri darbeler yoluyla (Nijer'de olduğu gibi) istikrarsızlık unsuru olarak hareket ediyor.

III. Küresel Güney'in yükselişi sürdürülebilir mi?

Uluslararası sistemin çok-kutupluluğa doğru evriliyor olması, 'çoklu ittifaklar' kurmak ve Batı-dışı dünyada ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek açısından önem kazanıyor. Ancak, Türkiye-Küresel Güney ilişkileri sadece fırsatlardan ibaret değil. Ciddi ödünleşmeler (trade-offs) ve riskler de içeriyor. Zira, küresel güç geçişleri artan tehditler nedeniyle devletlerin dış ilişkilerinde ihtiyatlı hareket etmesini gerektiriyor. Türkiye'nin önümüzdeki yıllardaki jeopolitik konumlanışını, söz konusu riskleri dikkate alarak analiz etmek yerinde olacaktır. Bu eksende, Küresel Güney ile ilişkilerinin gerçekçi bir zeminde ele alınabilmesi adına üç temel olgunun özellikle altını çizmek gerekiyor.

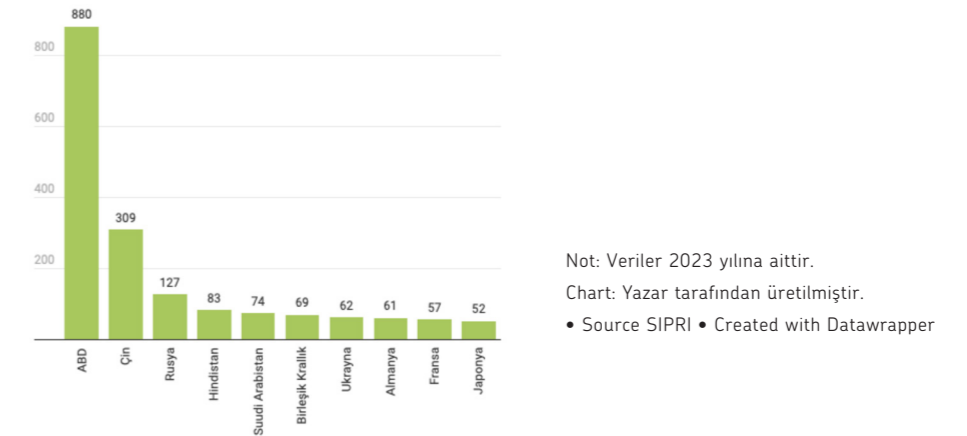
İlk olarak, Batı-sonrası dünya, 'Batisız' dünya anlamına gelmiyor. Çin'in ekonomik olarak kaydettiği büyük mesafe halen daha ABD hegemonyasını yerinden etmekten oldukça uzak. IMF verilerine göre, ABD, küresel ekonomik hasılanın yüzde 26'sını üretiyor. SIPRI verilerine göre ise askeri harcamaların yaklaşık yüzde 40'ını tek başına yapıyor. ABD'nin 80'den fazla ülkede bilinen 750 civarında askeri üssü bulunuyor. Buna karşılık Çin, küresel ekonomik hasılanın yüzde 17'sini, askeri harcamaların ise yüzde 12,3'ünü yapıyor. Çin'in değişik fonksiyonlar icra eden, bilinen dört sınır ötesi askeri üssü bulunuyor. Her ne kadar 'meşruiyet açığı' uluslararası siyasette ABD için giderek artan bir jeopolitik tehdide dönüşüyor olsa da ABD, halen daha NATO üzerinden geniş bir müttefik ağına sahip. Çin ise 'informal' iş birlikleri ile güvenlik bağlantılarını geliştirmeye çalışıyor. Blok olarak değerlendirildiğinde ise, G9 ülkeleri (ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, İtalya, Japonya, AB, Güney Kore

11. Bu konuda kısa bir değerlendirme için bkz. Mustafa Kutlay, 'Why does Turkey want to join BRICS – and what will the trade-offs be?' *LSE Blogs*, 20 Eylül 2024.

12. Aanu Adeoye, Adam Samson, Aditi Bhandari, 'Turkey's Expanding Leverage in Africa', *Financial Times*, 27 Ağustos 2024.

Figür 3: Küresel askeri harcamalar (milyar \$)

Küresel askeri harcamalarda ilk on ülke - 2022 sabit dolar fiyatlarıyla

ve Avustralya), küresel üretimin yüzde 50'sini, savunma harcamalarının ise yüzde 60'ını yapıyor. G9 ülkeleri, ayrıca, toplam araştırma ve kalkınma harcamalarının yüzde 65'ine sahip. Dünyanın en iyi 25 üniversitesinden 22'si de G9 ülkelerinde yer alıyor.¹³ Dolayısıyla, Türkiye'nin 'Batı-sonrası dünya' perspektifini, Batı ile ilişkilerini tamamlayacak şekilde, mevcut ilişkilerini riske atmadan inşa etmesi yerinde olacaktır. Bu noktada, ABD-AB ilişkilerinin seyri büyük önem kazanıyor. Amerikan siyasetinin belirsizlikleri nedeniyle, ABD-AB ekseninde olası sorunları dikkate almak gerekiyor. Donald Trump'ın yeniden seçilmesi durumunda, ABD-AB ekseninde bir paradigma kırılması ihtimalini göz ardı etmemek yerinde olacaktır.

İkincisi, Küresel Güney ülkelerinin büyük çoğunluğunun kalkınma hedeflerini akamete uğratabilecek derecede kurumsal kapasite problemleri bulunuyor. Örneğin tüm BRICS ülkeleri, demokrasi, kurumların kalitesi, eşitsizlik, kalkınma göstergeleri ve hukukun üstünlüğü açısından büyük sorunlarla karşı karşıya. Kişi başına düşen gelir, BRICS ülkelerinin tümünde en fazla 'orta gelir' grubu ülkeleri düzeyinde. Çin dünyanın en otokratik ülkelerinden biri iken, Hindistan insani kalkınma indeksinde 191 ülke arasında 134. sırada yer alıyor. Rusya, hukukun üstünlüğü açısından son sıralarda yer alırken, Güney Afrika gelir dağılımında dünyanın en eşitsiz ülkesi konumunda. Tablo 2, BRICS ülkelerinin gücü oldukları parametreleri (ekonomik hacim ve nüfus) ve temel sorun alanlarını özetliyor. Kurumsal dönüşüm sorunları önümüzdeki yıllarda bu ülkelerde toplumsal istikrarsızlıkları ve çatışma potansiyelini artırma riski barındırıyor. Bu nedenle, BRICS ülkeleri için önümüzdeki on yıldaki en büyük meydan okumanın dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek olacağı belirtilebilir.

13. Robin Niblett, *The New Cold War: How will the Contest between the US and China Shape Our Century?* (London: Atlantic Books, 2024), s. 145.

Tablo 2: BRICS ülkelerine dair temel göstergeler

	BRICS ülkelerinin güçlü yanları		BRICS ülkelerinin önümüzdeki on yılda temel sorun alanları				
	GSYİH (trilyon \$)	Nüfus (milyon kişi)	Kişi Başı GSYİH (\$)	Liberal demokrasi sıralaması	İnsan Kalkınma indeks sıra	Gini katsayısı	Hukukun üstünlüğü
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Brezilya	2.17	212	10.043	32/179	89/191	123/131	83/142
Rusya	2.02	145	13.817	159/179	56/191	71/131	113/142
Hindistan	3.55	1.451	2.485	104/179	134/191	66/131	79/142
Çin	17.8	1.419	12.614	172/179	75/191	116/131	97/142
G. Afrika	0.38	64	6.253	49/179	110/191	131/131	56/142
Türkiye	1.11	87	12.986	140/179	45/191	98/131	117/142

Notlar: Veriler 2023 yılına ya da daha öncesindeki en güncel verinin olduğu yıla aittir. Veri kaynakları: Birinci ve üçüncü sütun Dünya Bankası, ikinci sütun World Population Review, dördüncü sütun V-Dem veri tabanı, beşinci sütun UNDP, altıncı sütun Statistica, yedinci sütun World Justice Project.

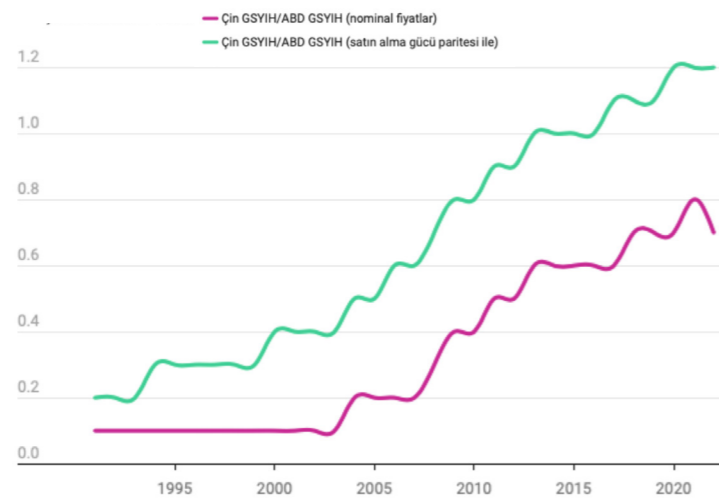
Figür 4: Çin ve ABD'nin ekonomik büyüklükleri

Chart: Yazar tarafından çizilmiştir. • Source: World Bank • Created with Datawrapper

Çin, BRICS ülkeleri içerisinde en dinamik aktör konumunda bulunuyor. Son otuz yılda, yıllık ortalama yüzde 10 civarındaki büyüme performansı ile, daha önce benzeri olmayan bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmeyi başardı. Çin'in ekonomik büyüklüğü ABD ekonomisinin nominal fiyatlarla yüzde 70'ine yaklaştı. Bu oran sadece otuz yıl önce yüzde 10'un altındaydı. Satın alma gücü paritesine göre ise Çin, ABD'yi geçmeyi başardı (Bkz. Figür 4). Çin uzmanı Shambaugh'un belirttiği gibi, 'tarihte hiçbir toplum, bu kadar kapsamlı dönüşümleri böylesi kısa bir

sürede tecrübe etmedi.¹⁴ Çin, uluslararası siyasette de ikili bir strateji izliyor. Bir yandan, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlardaki temsil gücünü artırmaya çalışıyor. Diğer yandan ise, alternatif kurumlar inşa ediyor. Örneğin, Kuşak Yol Projesi kapsamında, gelişmekte olan ülkelerdeki projelere şu ana kadar \$1 trilyonun üzerinde kaynak aktardı. Çin, artık bölgesel bir gücün ötesine geçmiş, ABD hegemonyasına meydan okuyan bir küresel güce dönüşmüş durumda. Örneğin, uluslararası patent başvurularında 2019 yılında ABD'yi geride bırakmayı başardı. 2014-2023 arası yapay zekâ alanında, ABD'nin altı katı patent başvurusu yaptı. Çin, bu dönemde 38.200 inovasyon geliştirdi; ABD için bu sayı 6.300 civarında.¹⁵ Elektrikli araç, lityum batarya ve solar panel üretiminde de Çin, AB açısından rekabet etmesi çok zor bir rakibe dönüştü.

Ancak, Çin'in görünür gelecekte ABD'yi geçebilmesi mümkün gözüküyor. Çin, halen daha gelişmekte olan bir ekonomi. Kişi başına düşen GSYİH'si \$12.700 düzeyinde. Çin'de en zengin yüzde 1'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay yüzde 16 ile en yüksek seviyesine ulaşmışken, toplumun yüzde 50'si tüm gelirin sadece yüzde 14'ünü alabiliyor.¹⁶ Ayrıca Çin, otoriter bir siyasi modelle kalkınmasını sürdürmeye çalışıyor. Sivil toplum kuruluşları baskılanıyor, internet ve sosyal medya üzerinde sıkı denetim uygulanıyor ve Xi Jinping döneminde karar alma süreçleri giderek merkezileşiyor. Batı'daki ekonomik sistemlerin kriz yaşadığı bir dönemde, Çin'in 'otoriter devlet kapitalizmi' cazip bir alternatif olarak ortaya çıksa da Çin kalkınması kendi içinde derin çelişkiler barındırıyor. Önümüzdeki on yılda Çin'in temel sorunu, demokratik olmayan bir sistemde, refahı artan büyük bir nüfusun gözünde meşruiyetini korumak olacak. Bu yüzden Çin'in ekonomik duraklamasının sadece iktisadi değil, aynı zamanda toplumsal sonuçları olabilecek bir 'performans meşruiyeti' problemi yaratma ihtimalini göz ardı etmemek gerekiyor.

Rusya ise geleceği geçmişte yaşamaya çalışan bir ülke konumunda. Fosil yakıt bağımlısı ekonomik yapısı, silah sanayi dışında küresel değer zincirlerine sınırlı teknolojik katkısı, komşu coğrafyalarda ve Afrika gibi kritik bölgelerde istikrarsızlık üzerinden kendisine alan açması Rus modelinin sürdürülebilir olmadığını gösteriyor. Nüfusu gerileyen Rusya, küresel ekonomiden sadece yüzde 3 civarında pay alıyor. Brezilya da ağır ekonomik eşitsizlikler, yolsuzluk ve yoksullukla mücadele ediyor. Son on yılda Brezilya ekonomisinin ortalama büyüme oranı yıllık sadece yüzde 0,76 olarak gerçekleşti.¹⁷ Ekonomik eşitsizlikleri ölçen gini katsayısı sıralamasında Brezilya, 131 ülke içinde 123'üncü sırada yer alıyor. Bu oran, orta gelir düzeyine sahip bir ülke için ciddi bir toplumsal kırılganlığa işaret ediyor. Diğer taraftan Hindistan, BRICS içerisinde, önemli potansiyele sahip bir ülke konumunda. Hindistan, dünyanın en büyük nüfuslu demokratik ülkesi olarak, ABD-AB ve Çin-Rusya ekseninde kilit rol oynuyor. BRICS üyeliği ile Batı'yı, ABD ile yakınlaşan ilişkileri ile de Çin'i dengeleyen başarılı bir 'stratejik otonomi' politikası izliyor. Ancak, Hindistan'da kişi başına düşen gelir sadece \$2.500 civarında. Ayrıca, Hindistan nüfusunun yüzde 82'si günlük ortalama \$6.85'in altında yaşıyor.¹⁸ Kısacası, BRICS ülkeleri kurumların kalitesi, demokratik yönetim ve dengeli toplumsal kalkınma açısından önemli meydan okumalarla karşı karşıya. Bu durum, bu ülkelerin küresel siyaset ve ekonomideki etkisini azaltmıyor —tam tersine, bu ülkelerin uluslararası

14. David Shambaugh, China's Future (London: Polity Books, 2016), s. 55.

15. Güney Kore 4.155, Japonya 3.400, Hindistan ise 1.350 inovasyon ile ABD ve Çin'i takip etti. Jamey Keaten, 'China is the runaway leader in generative AI patent applications followed by the US, the UN says', Associated Press, 3 July 2024.

16. World Income Inequality Database verilerinden derlenmiştir.

17. Dünya Bankası verilerine göre hesaplanmıştır.

18. Our World in Data veri tabanından alınmıştır.

sistemde daha önemli hale geleceklerini öngörmek yerinde olur. Ancak 'gelişmiş ülke' statüsü elde edebilmeleri için zamana ve pek çok şeyi uzun bir süre doğru yapmaya ihtiyaçları olduğunu gösteriyor.

Son olarak, kurumsallaşmasını tamamlamamış BRICS grubu henüz somut bir küresel düzen vizyonuna sahip değil. Bu açıdan BRICS'in sorunlarının başarılarından daha büyük olduğu söylenebilir. BRICS ülkeleri, 'çok-kutupluluk' ve ABD-hegemonyasının geriletilmesi ortak paydasında buluşuyor. Ancak, bu ortaklık, tek başına alternatif bir düzen inşası için yeterli değil. 2009'dan bu yana BRICS, zamana karşı dirençli bir oluşum olduğunu kanıtlaya da üye ülkeler arasında önemli ikili sorunlar da bulunuyor. Örneğin, Çin-Hindistan sınır problemleri ciddi bir istikrarsızlık unsuru. Son BRICS genişlemesi, Çin'in ısrarlı politikaları nedeniyle, Brezilya gibi üye ülkelerin rızası hilafına gerçekleştirilmiş oldu. Bu nedenle, Çin'in BRICS içinde artan ağırlığı diğer üyeler için büyüyen bir kaygı kaynağına dönüşebilir. Rusya'nın Çin'e bağımlı hale gelmesi de Moskova açısından ciddi bir riske dönüşme eğilimi taşıyor. Diğer taraftan, Gabuev ve Stuenkel'in vurguladığı üzere, Çin ve Rusya BRICS'i tamamen 'Batı karşıtı' bir düzleme çekmek isterken, bu keskin konumlanma Brezilya ve Hindistan'ın tam olarak arzuladığı bir yönelim değil.¹⁹ Son genişleme dalgası ile daha çok 'otoriter ülkeler kulübü' görüntüsü veren BRICS'in demokrasi ile ilişkisinin giderek zayıflaması ihtimali artıyor. BRICS ülkelerinin, bu girift arka plan dikkate alındığında, önümüzdeki yıllarda 'esnek iş birliği' modeli ile 'kurumsallaşma ve ortak vizyon' gerekliliği arasındaki gerilimi aşması gerekiyor.

IV. Batı-sonrası dünyada Türkiye için politika önerileri

Küresel güç geçişleri, savaş riskinin arttığı, hâkim ekonomik paradigmalardan kırılmaya uğradığı, belirsizliklerin arttığı dönemlerdir. Bu belirsizlik ortamında, orta ölçekli güçler için 'sinyal' ve 'gürültü' iç içe geçerek analiz yapmayı zorlaştırabilir. Yukarıda yapılan analiz çerçevesinde, Türkiye'nin Küresel Güney ile önümüzdeki dönemde jeopolitik angajmanına dair öncelik sıralamasını dikkate alan üç-boyutlu bir stratejik çerçeve önerilebilir: (1) ekonomide özgürlük odaklı kalkınma, (2) dış politikada kontrollü stratejik otonomi, (3) uluslararası sistemde norm odaklı çoklu-ittifak politikaları. Bu eksende,

- Birinci boyut, Türkiye'nin ekonomi politik dönüşümüdür. ABD-Çin rekabetinin yoğunlaştığı, ticaret ve teknoloji savaşlarının hızlandığı, Batı demokrasilerinin meşruiyet krizi yaşadığı, gıda, enerji, çevreye ilişkin belirsizliklerin arttığı günümüzde, ülkeler üretim kapasitelerini geliştirerek dış bağımlılıklarını azaltmayı hedefliyor. Devletin ekonomik rolü artıyor, sanayi politikaları giderek daha fazla önem kazanıyor. Tedarik zincirleri, 'friend-shoring' adı altında güvenilir ülkelere kademeli olarak kaydırılmaya çalışılıyor. Küresel güç geçişleri, ülkelerin ekonomik/siyasi modellerini de yeniden yapılandırıyor. Zira ABD-Çin rekabetinin, 'demokratik kapitalizm' ile 'otoriter devlet kapitalizmi' arasındaki mücadeleyi içeren normatif bir boyutunun olduğunu da vurgulamak gerekiyor.²⁰ Bu eksende,

19. BRICS'in bugüne kadarki performansı ve karşılıklı olası zorluklara ilişkin gerçekçi bir analiz için bkz. Alexander Gabuev and Oliver Stuenkel, 'The Battle for BRICS', Foreign Affairs, 24 Eylül 2024, <https://www.foreignaffairs.com/russia/battle-brics>.

20. ABD-Çin rekabetinin farklı siyasi iktisat paradigmalardan kaynaklı bir rekabeti içeren bir normlar çatışması boyutunun da olduğunu vurgulayan bir çalışma için bkz. Ziya Öniş, Mustafa Kutlay, 'The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order', Alternatives: Global, Local, Political, 45:3, 2020, ss. 123-142.

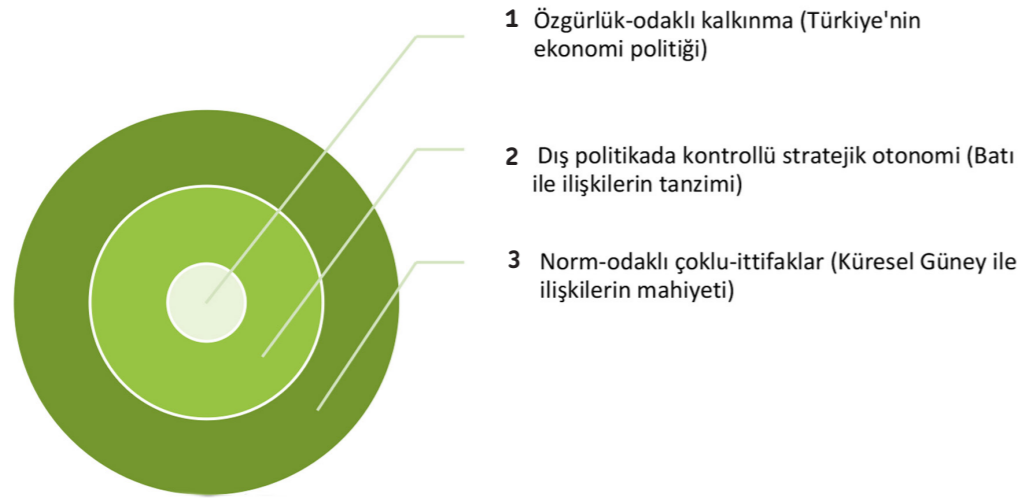
doğal kaynak zengini olmayan, Batı ile yakın kurumsal ilişkilere sahip, dış ticarete pazar ve ürün çeşitliliğini sağlamış dışa açık bir ekonomik model ekseninde devlet-piyasa ilişkilerini tanzim eden orta ölçekli bir güç olarak Türkiye'nin, önümüzdeki yıllarda, özgürlük odaklı kalkınma politikaları takip etmesinin optimal strateji olduğu belirtilebilir.²¹

• İkinci boyut, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini yeniden düzenlemesini gerektiriyor. 'Stratejik otonomi' arayışı son dönemde Türk dış politikasında belirleyici bir motife dönüştü. Ancak, çoğu kez iç politik kaygılarla şekillenen bu yönelim, Türkiye'nin kapasitesinin üzerinde ve referans noktası muğlaklaşan bir patikaya evrildi.²² Çok-kutuplu dünyada, Türkiye gibi orta ölçekli güçler için temel hedefin, izolasyonun engellenmesi olduğunu vurgulamak gerekir. Fakat, bu prensibin son dönem Türk dış politikasında, özellikle Batı ile ilişkiler dikkate alındığında, tam olarak çalışmadığı belirtilebilir. Türkiye-ABD ilişkileri başta Suriye, Rusya'dan S-400 alımı, Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması olmak üzere bir dizi güvenlik sorunu nedeniyle tarihin en kötü dönemine girdi. Türkiye-AB ilişkileri ise 'tam üyelik' patikasıyla uzaklaşarak, Türkiye'nin AB tarafından düzensiz göçle mücadelede 'tampon ülke' konumuna indirgenmesine yol açtı. İlişkilere ruhunu veren karşılıklı güven ve norm-temelli çıkar ilişkisi geri plana itildi. Bu yüzden, önümüzdeki yıllarda, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini 'transactionalism' tuzağından kurtarması gerekiyor. Bu açıdan 'otonomi' arayışı, çok-kutuplu dünya düzeninde, isabetli bir strateji olmakla birlikte, bu dış politika tercihinin ülkenin kapasitesi ve stratejik yönelimiyle uyumlu kontrollü bir otonomi arayışı ekseninde geliştirilmesi beklenir.

• Üçüncü boyut, Türkiye'nin Küresel Güney ile kuracağı ilişkinin mahiyetidir. Çoklu-ittifaklar kurmak, dönüşen uluslararası sistemde, Türkiye için de gerekli bir dış politika yönelimine işaret ediyor. Ancak, yukarıda belirtilen iki boyut dikkate alındığında, çoklu-ittifak stratejisinin Türkiye için özgürlükleri genişleten kalkınma hedefiyle uyumlu olması beklenir. Türkiye'nin uluslararası siyasetteki yumuşak gücünün bir boyutunu, sömürgeci bir geçmişe sahip olmayan bir ülke olarak Küresel Güney ile yakın ilişki kurabilmesi oluşturuyor. Ancak, diğer boyutunu ise demokratik tecrübesi ve Batı kurumları ile tarihsel olarak kurduğu yakın siyasi ve güvenlik ilişkileri oluşturuyor. Türkiye'nin, 'transactionalism' nedeniyle Batı ittifakının değerler sisteminden tedrici izolasyonu durumunda, Küresel Güney ülkeleri ile kuracağı ilişki modeli, sürdürülebilir kalkınma ve norm-temelli stratejik otonomi hedeflerini gerçekleştirmesini—beklenenin aksine—zorlaştırabilir.

21. Türkiye'nin bu eksende sanayi politikasını tartıştığımız bir çalışma için bkz. Mina Toksöz, Mustafa Kutlay, William Hale, Industrial Policy in Turkey: Rise, Retreat, Return (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2023). Aynı eksende, Türk dış politikasının ekonomi politikasına ilişkin bkz. Mustafa Kutlay, Emrah Karaoğuz, Development and Foreign Policy in Turkey: Rethinking Interconnectedness in a Multipolar World (London: Palgrave, 2023).

22. Bu konunun detaylı bir tartışması için bkz. Mustafa Kutlay, Ziya Öniş, 'Turkey in a Post-Western International Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence', International Affairs 97:4, 2021, ss. 1085-1104.

Figür 5: Değişen dünya düzeninde Türkiye için üç-boyutlu strateji önerisi

Türkiye için sinyallere odaklanarak, yukarıda belirtilen üç stratejik boyutun bütüncül bir şekilde birbirini tamamlamasına imkân sağlayacak dört temel politika önerisi geliştirilebilir.

• **Türkiye, Batı ile Küresel Güney arasındaki mesafenin açılacağı bir uluslararası düzene yönelik strateji geliştirmelidir.** Zira küreselleşme daha parçalı ve kırılgan hale geliyor, ekonomik enstrümanlar devletlerarası ilişkilerde giderek daha fazla 'silaha' dönüşüyor. 1990-2008 arasında hâkim olan *etkinlik-temelli* küreselleşme anlayışı, yerini siyasi-ekonomik bloklar arası rekabetin yoğunlaşacağı *dayanıklılık-temelli* küreselleşmeye bırakıyor. Diğer taraftan, Amerikan siyasetinin belirsizlikleri nedeniyle ABD-AB ekseninde ortaya çıkabilecek olası sorunları da dikkate almak gerekiyor. Donald Trump'ın yeniden seçilmesi durumunda, ABD-AB ekseninde bir paradigma kırılması yaşanabilir. Bu durum, jeopolitik riskleri daha da artırırken, küresel ölçekte 'demokratik gerilemeyi' hızlandırabilir. Küresel belirsizliklerin arttığı 'Yeni Soğuk Savaş' döneminde, Türkiye için önümüzdeki on yıl, siyasi ve ekonomik kurumlarının kalitesini ve kapasitesini artırarak teknoloji ve ticaret savaşları, artan korumacılık, iklim krizi ve jeopolitik risklere karşı hazırlıklı hale gelmesini gerektiriyor.

• **Türkiye'nin BRICS'i yakından takip etmesi jeopolitik ve jeoekonomik yönelimi açısından belirleyici önemdedir.** Küresel güç dengelerinin değiştiği günümüzde, yeni pazarlar ve Batı-dışı ülkelerle iş birlikleri Türkiye'nin de yakından takip etmesi gereken imkanlar sunuyor. Ancak, BRICS+ ile ilişkilerin çerçevesinin, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini tamamlayacak, 'Batı'ya alternatif' imajı vermeyecek şekilde kurgulanması gerekir. Olası BRICS üyeliğinin sadece faydaları değil, maliyetleri de hesaba katılmalıdır. Bu açıdan hem BRICS üyeliği hem NATO üyeliği hem de AB adaylık sürecinin eş zamanlı gelişmesinin oldukça zor olabileceğini belirtmek gerekir. 'Çok boyutlu' dış politika, orta ölçekli güçler için bir tercih unsuru olsa da Türkiye'nin dış politikasında tarihsel yönelimiyle uyumlu bir referans noktasına sahip olması, bu eksende norm-temelli bir 'çok-boyutluluk' perspektifi geliştirmesi optimum senaryoyu oluşturmaktadır. Aksi durumda, Batı bloku ile Rusya-Çin ekseninde sıkışması; her iki bloka eş zamanlı bağımlılık geliştirmesi riski ortaya çıkabilir.

• **Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sürdürülebilir bir çerçeveye oturtması hayati önemdedir.** Özellikle AB ile ilişkiler, son dönemde, güven temelli ortak vizyondan giderek uzaklaştı. Bu uzaklaşmada, AB'nin stratejik vizyon eksikliği ve Türkiye'ye yönelik 'politikasızlık politikasının' da belirleyici payı olduğunu vurgulamak gerekir. Oysa AB çıpası, Türkiye için önemini korumaya devam ediyor. Bu nedenle, ikili ilişkilerde *yeni iş birliği modelleri* üzerine çalışılması, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, mülteci anlaşmasının gözden geçirilmesi, Avrupa güvenliği ve Doğu Akdeniz'de enerji iş birliği gibi konularda ilerleme kaydedilmesi temel hedefler olarak sıralanabilir. Ukrayna savaşı ertesinde Avrupa güvenlik mimarisi radikal bir biçimde yeniden yapılıyor, Türkiye-AB iş birliğinin de yeniden ele alınması önem kazanıyor. Ancak tüm bu alanlarda anlamlı bir ilerleme olabilmesi için Türkiye'nin Batı ittifakı ile iş birliğini 'transactionalism' çerçevesinden kurtarması gerekiyor. Zira, yukarıda vurgulandığı üzere, 'Yeni Soğuk Savaş' döneminin normatif bir boyutu da bulunuyor. Referans noktası olmayan 'stratejik otonomi' politikalarının Türkiye'nin kalkınması, demokratik yönetimi ve dengeli 'çoklu-ittifaklar' kurabilme kapasitesine katkı sağlamayacağı öngörülebilir.

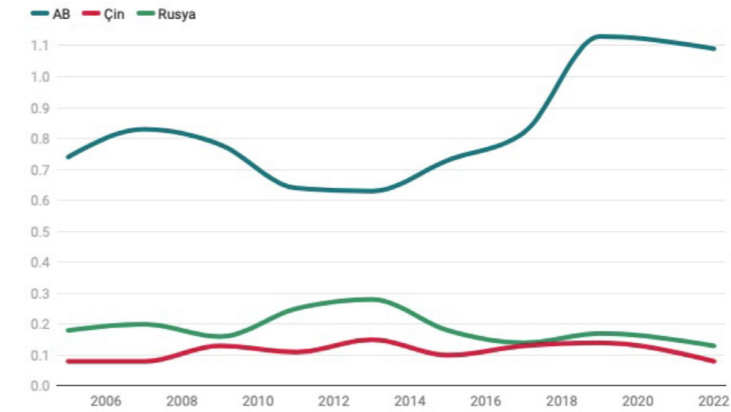
Figür 6: Türkiye'nin AB, Rusya ve Çin ile ticaretinde ihracat/ihtalat dengesi

Chart: Yazar tarafından üretilmiştir. • Source: TÜİK • Created with Datawrapper

• **BRICS ülkeleri ile yakın diyalog ve konu-temelli iş birliği, şu aşamada, Türkiye için optimum strateji olarak öne çıkmaktadır.** Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler giderek daha fazla derinlik kazanıyor. Örneğin, karşılıklı ticaret hacmi son on yılda \$74 milyardan, \$121 milyara çıktı. Bu rakam, Türkiye'nin AB ile olan ticaretinin yüzde 60'ına karşılık geliyor. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaretinde asıl aktörleri, 2023 yılında \$105 milyarlık pay ile Rusya ve Çin oluşturuyor. Ancak, BRICS ile Türkiye'nin ticaretinde ihracat/ihtalat oranı yüzde 17 ile sürdürülebilir olmaktan oldukça uzak durumdadır. Bu oran, Türkiye'nin AB ile ticaretinde ise çok daha dengeli bir seviyede (Bkz. Figür 6). Ayrıca, 2002-2023 döneminde AB, Türkiye'ye gelen doğrudan

yatırımların yüzde 60'ını oluşturuyor.²³ Küresel ekonominin giderek daha fazla bloklara ayrılması durumunda, Batı ile ekonomik ilişkilerine zarar vermesi halinde, BRICS üyeliğinin fırsat maliyetinin Türkiye için varsayılandan daha yüksek olabileceği öngörülebilir. Diğer taraftan Türkiye'nin, BRICS ülkeleriyle ticaretini daha dengeli hale getirmenin yollarını araması yerinde olacaktır. Bunun yolunun ise, yukarıda belirtildiği üzere, ekonomik güvenlik perspektifiyle iyi kurgulanmış bir sanayi politikasından geçtiğini belirtmek gerekir.

Sonuç olarak, küresel ekonominin merkezinin Asya'ya kaydığı ve uluslararası sistemin çok-kutupluluğa doğru evrildiği güç geçişleri döneminde, Türkiye'nin Küresel Güney ile yakın ilişki kurması genel eğilim ile uyum gösteriyor. Ancak, küresel güç geçişleri orta ölçekli güçler için ciddi risk ve belirsizlikler de içeriyor. Bu ekseninde, Türkiye için Batı ile ilişkilerini tamamlayacak şekilde, norm-temelli kontrollü stratejik otonomi politikasının optimum senaryoyu oluşturduğu söylenebilir. Türkiye'nin demokratik kalkınması için Batı ile karşılıklı bağımlılık ilişkilerini sürdürürken, Küresel Güney'i de yakından takip etmesi '21. yüzyılı kazanabilmenin' gereğini oluşturuyor.

23. Daha detaylı bir tartışma için bkz. Mustafa Kutlay, "Why does Turkey want to join BRICS – and what will the trade-offs be?" *LSE Blogs*, 20 Eylül 2024.

